

Genolectes, grammolectes i politolectes: una tipologia de les llengües no estatals d'Europa

*Genolects, grammolects, and politolects:
A typology of stateless languages in Europe*

Hans-Ingo RADATZ
Universitat de Bamberg

Data de recepció: 8 de març de 2021

Data d'acceptació: 9 d'abril de 2021

RESUM

En un context cultural occidental, la paraula *llengua* sol reservar-se per a les varietats escrites oficials que són la llengua politicoadministrativa d'almenys un estat nació. Això deixa el gros de les 6.500 llengües que s'estima que hi ha al nostre planeta en uns llimbs terminològics, amb denominacions que varien entre *llengua minoritària*, *llengua menys utilitzada*, *dialecte* i *llengua regional*. Sembla, doncs, que en l'àmbit de la sociolingüística encara no s'ha establert cap diferenciació terminològica clara entre aquestes denominacions. Tenint en compte criteris lingüístics, sociològics i polítics, aquest article presenta una tipologia de les llengües no estatals, i així es diferencia entre *llengües minoritàries* pròpiament dites, *llengües parlades per minories* i un subtipus que proposem anomenar *llengües regionals*, les quals es defineixen per la funció politolectal que aconsegueixen per als seus parlants (és a dir, van acompanyades d'un discurs antidiglossic actiu). Entre les llengües regionals definides d'aquesta manera, es proposa un tipus areal LLeREOc (llengua regional de l'Europa occidental).

PARAULES CLAU: llengües no estatals, llengües regionals, tipologia sociolingüística, politolecte, Europa occidental.

ABSTRACT

In a Western cultural context, the word *language* is usually reserved for the official written varieties of the politico-administrative language of at least one nation state. That leaves the bulk of this planet's estimated 6,500 languages in a terminological limbo, with designations oscillating between *minority language*, *lesser-used language*, *dialect* and *regional language*. It would appear that no clear-cut terminological differentiation between these denominations has as yet been established in the field of sociolinguistics. Taking into account linguistic, sociological and political criteria, this paper presents a typology of non-state languages, differentiating between *minority languages* proper and *languages spoken by minorities*, and a

subtype that we propose to call *regional languages*, which is defined by the politolectal function that these languages fulfil for their speakers (i.e. they are accompanied by an active anti-diglossia discourse). Among the regional languages thus defined, an areal type WERL (Western European Regional Language) is proposed.

KEYWORDS: stateless languages, regional languages, sociolinguistic typology, politolect, Western Europe.

INTRODUCCIÓ

El present volum se centra en l'avaluació de les polítiques lingüístiques des del punt de vista oficial. Tanmateix, l'enumeració de casos com el Quebec, Nova Brunsvic, Galles, el País Basc o Irlanda, per exemple, palesa que no es tractarà d'un tipus de política lingüística qualsevol, sinó d'un de molt específic. Així, no ens ocuparem de la política lingüística dels estats establerts, sinó de situacions com la del gallès a Galles, del francès al Quebec o del català, el galleg i el basc a Espanya. Tot i que el títol de la secció monogràfica no ho esmenta explícitament, confiem que els lectors de TREBALLS DE SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA sabran de quines polítiques lingüístiques estem parlant. Segurament, una de les raons per les quals no s'indica obertament ja en el títol és que encara no existeix cap nom uniforme i neutral establert per a aquesta configuració sociolingüística.

En el present volum s'avaluen les polítiques lingüístiques relacionades amb idiomes que, a diferència de les llengües estatals, no tenen el control ple i il·limitat sobre el seu ús social, sinó que han de compartir l'espai públic amb una llengua estatal que sol ser dominant. L'objectiu d'aquest tipus de política lingüística no és preservar l'*statu quo*, sinó canviar-lo. Es tracta de consolidar un estatus precari, sovint adquirit recentment; o, millor encara, de poder fomentar i eixamplar l'ús de la llengua pròpia dins el marc d'un projecte sociocultural de normalització lingüística. En aquest article no presentarem l'avaluació d'una política lingüística en particular, sinó una exposició general que forneixi un marc terminològic necessari per a determinar el tipus de *polítiques lingüístiques* que ens interessin. Ens basem en un entrellaçat de definicions intensionals i elaborades per a arribar a un concepte més concret d'una configuració sociolingüística que encara no té una denominació generalment acceptada. És un fenomen que massa sovint només s'insinua mitjançant llistes extensionals, però que no s'anomena amb precisió. Es tracta d'un subgrup de les conegudes com a *regional and minority languages in the European Union*, o, també, *lesser used languages*. Com a alternativa a aquestes denominacions, proposem establir el concepte *llengua regional (de l'Europa occidental)* (LleREOc) (vegeu Radatz, 2012 i 2020) per a referir-nos a situacions característiques com les del frisó als Països Baixos; del català i el basc a Espanya i França; del bretó, el cors o l'occità a França; del gal·lès al Regne Unit, o del sard a Itàlia.

Per què ens decantem per anomenar *regionals* aquestes llengües, si els mateixos parlants sovint prefereixen veure-les com a llengües nacionals o, fins i tot, estatals?

Per què no parlem directament de *nacions lingüístiques sense estat*? Si féssim això, segurament molts companys de professió trobarien polèmica aquesta terminologia, ja que implicaria prendre una posició política pel fet de qüestionar la pretensió dels estats nacionals de fer valer la seva llengua estatal arreu del seu territori. Significaria que tot un camp sociolingüístic d'investigació estaria estigmatitzat per una terminologia bàsica polititzada i, per tant, considerat com a no imparcial, cosa que no ens interessa. L'ús del terme *nacional* és clarament polèmic a la majoria de països, especialment quan no es refereix a un estat nació sinó a una nació sense estat propi. En molts països europeus, el concepte *nació* està associat amb posicions polítiques de la dreta o, fins i tot, de la ultradreta. A Alemanya, per exemple, és impossible utilitzar la paraula *nacional* amb connotacions positives en un discurs polític civilitzat. Així doncs, triem un concepte més discret, com és *llengua regional*, per tal d'establir una terminologia més genèrica i menys polèmica. Des de la perspectiva dels moviments reivindicatius del llenguatge, això es pot considerar una renúncia precipitada a les pròpies aspiracions nacionals. No obstant això, en una cultura política en què les nacions poden existir exclusivament en forma d'estats nació per a l'acaparadora majoria dels europeus, no és savi, des del punt de vista estratègic, voler canviar les realitats amb una terminologia que tracta, per dir-ho així, contrafactualment de *nacions* uns grups l'estatus dels quals és precisament l'objecte del debat polític. La funció de la terminologia sociolingüística és, d'una banda, designar d'una forma adequada aquesta configuració, però, de l'altra, també, triar la designació de manera que continuï sent acceptable fins i tot per als estudiosos que no veuen amb bons ulls la normalització lingüística dels idiomes regionals.

En aquest article ens ocupem, doncs, de les llengües europees sense estat reforçades per un discurs reivindicatiu que les tracta com a focus d'una nació sense estat i que, per tant, estan en conflicte amb la nació titular. Ho fem amb una certa simpatia per les seves reivindicacions, que basem, entre d'altres, en les teories de l'economista, jurista, polític i filòsof austríac Leopold Kohr (1909-1994), segons les quals la grandària d'una societat és un factor decisiu en relació amb el tipus de convivència que en resulta. Kohr, que va passar una bona part de la seva vida a Puerto Rico i a la ciutat gallesa d'Aberystwyth, associa les atrocitats de la història amb societats que sobrepassen les dimensions saludables i controlables. En conseqüència, argumenta el següent a favor dels estats petits:

[...] there seems to be only one cause behind all forms of social misery: bigness. Oversimplified as this may seem, we shall find the idea more easily acceptable if we consider that bigness, or oversize, is really much more than just a social problem. It appears to be the one and only problem permeating all creation. Whenever something is wrong, something is too big. [...] And if the body of a people becomes diseased with the fever of aggression, brutality, collectivism, or massive idiocy, it is not because it has fallen victim to bad leadership or mental derangement. It is because human beings, so charming as individuals or in small aggregations, have been welded into overconcentrated social units. (Kohr, 1957: 18)

Els moviments europeus de les nacions sense estat sovint es presenten com una forma de populisme antieuropeu als mitjans de comunicació de les cultures majoritàries. Tanmateix, si ens endinsem una mica en els discursos que aquests moviments utilitzen per a justificar les seves aspiracions, veurem que solen ser majoritàriament proeuropeus. Es tracta de deslliurar-se de la tutela de l'estat al qual pertanyen de moment, però no per acabar en l'aïllament nacional. Els moviments en qüestió veuen la Unió Europea com una entitat supranacional que podria servir d'aixopluc per a les nacions petites i com un lloc on la política exterior i els intercanvis internacionals es podrien desenvolupar d'una manera eficaç, sense perjudicar al mateix temps les identitats nacionals dels estats que en formen part. Els moviments regionalistes, tot i que no necessàriament es refereixen a les teories de Kohr, representen un corrent polític real que lluita per posar-les a la pràctica.

Creiem que el procés català s'ha de veure dins el conjunt de moviments europeus anàlegs, encara que de cap manera idèntics! Per bé que comparteixen la importància que s'atorga a la llengua regional —com a element unificador intern— i a les experiències sociolingüístiques dels segles d'història europea, es diferencien molt en l'impacte social de la llengua i en el grau de normalització que té cadascuna. En aquest sentit, el català a Catalunya és un cas extrem, amb unes aspiracions de llengua nacional completament normalitzada. A l'extrem oposat, hi trobem altres llengües regionals europees, com, per exemple, el bretó. Malgrat la diferència abismal pel que fa a la presència quotidiana de cadascuna de les dues llengües a la seva àrea lingüística, hi ha bons arguments per a tractar els dos casos com a representants d'un mateix tipus de configuració social entre *llengua autòctona* i *llengua d'estat* a Europa: el tipus LleREOC.

LLENGÜES MINORITÀRIES I LLENGÜES REGIONALS

Tractarem d'afinar aquí una terminologia sociolingüística que en principi ja s'utilitza en fenòmens tan rellevants com el contacte i el conflicte entre llengües — en particular, el concepte *llengua regional*—, de manera que sigui més precisa, explícita i útil.¹ El concepte *llengua regional* es fa servir arreu —si bé, normalment, en un sentit informal—; per això volem precisar-lo a fi d'obtenir-ne una definició que compregui un conjunt més homogeni de situacions lingüístiques socials. Les definicions que segueixen no s'han d'entendre com a categories aristotèliques estrictes o com les que trobem, per exemple, en la taxonomia linneana en biologia. El nostre objectiu, més aviat, és caracteritzar les llengües regionals en qüestió en el sentit d'una sociolingüística cognitiva, parant esment en les seves propietats prototípiques. Per a fer-ho, la nostra argumentació es basarà en la caracterització dels representants centrals per tal de derivar-ne un prototip abstracte, i es tolerarà amb aquesta finalitat un cert grau d'ambigüitat a les zones perifèriques de la categoria.

1. Per a una versió més elaborada dels arguments exposats en aquest article, vegeu Radatz (2019).

Els conceptes *llengua regional* i *llengua minoritària* —els quals estan ben establerts en el camp de la sociolingüística o la sociologia de la llengua— tenen com a denominador comú el fet de no ser llengües estatals, si més no al territori en qüestió. Si considerem que hi ha aproximadament 6.500 llengües al nostre planeta i que només hi ha 193 estats, és clar que la gran majoria de llengües humanes són, segons la definició proposada, *llengües minoritàries*. És, doncs, una categorització fàcil, però al mateix temps d'una utilitat més aviat limitada. En realitat, però, el terme *minoria lingüística* s'utilitza en un sentit encara més ampli, ja que s'aplica fins i tot a les grans llengües estatals parlades en illots lingüístics fora del propi territori o per emigrants. Des del punt de vista sociolingüístic, aquests illots lingüístics constitueixen una posició intermèdia entre les llengües regionals prototípiques i les llengües migrants prototípiques, i comparteixen el fet de ser autòctones amb les primeres, però no les dificultats a les quals s'han d'enfrontar. Els illots lingüístics poden aprofitar-se del *paraigua lingüístic* (*Dachsprache*, llengua *Dach* ['dax])² fornit pels estats en els quals la seva llengua és la llengua d'estat. Per tant, la seva situació és radicalment diferent de la de les llengües sense estat com el bretó, el basc o el gallec; llengües que, entre elles, comparteixen un bon nombre de similituds i de trets comuns típics de les llengües minoritàries, com ara interferències resultants d'una convergència lingüística amb la llengua estatal, uns registres de distància —*Distanzsprache*— poc elaborats, inseguretat lingüística endèmica, etc. (vegeu Haarmann, 2006: 1550). En conseqüència, cal diferenciar dos tipus de minories lingüístiques segons les llengües que utilitzen:

- 1) Les que es poden servir de la llengua d'estat d'un altre país amb tota la seva producció cultural.
- 2) Les que es basen en una llengua sense estat.

El fet de restringir l'ús del terme *llengua minoritària* al segon tipus i establir la circumstància de no tenir estat com a criteri definidor contribuirà a l'eficiència de la nostra terminologia. Així, podríem dir que només una part de les minories lingüístiques que hi ha al món parlen també una *llengua minoritària*. Només amb aquesta precisió terminològica s'eviten formulacions evidentment contradictòries, com, per exemple, referir-nos a l'alemany o el turc com a *llengües minoritàries* simplement perquè en un cas concret siguin parlades per la minoria turca a Berlín o per la minoria germanòfona al sud del Tirol. En aquests casos convé parlar de *llengües de minories*. Per contra, una *llengua minoritària* és una varietat marcada pel fet de no tenir un estat, perquè els seus parlants són autòctons i perquè té una independència d'altres varietats marcadament superior a la d'un dialecte (de la llengua estatal).

2. Fem servir aquí i més endavant la terminologia de Heinz Kloss (1952 i 1967). Una *Dachsprache* (llengua *Dach*, 'llengua teulada' o 'llengua paraigua') és una varietat normativitzada que serveix com a llengua estàndard per a diferents dialectes, principalment en un continuïum dialectal. Un exemple d'una llengua *Dach* creada expressament seria el *Rumantsch Grischun*, que serveix d'aixopluc lingüístic per a les diferents varietats romanxes del cantó dels Grisons a Suïssa. L'àrab clàssic té una funció semblant respecte de les moltes varietats dialectals parlades i, sovint, mútuament inintel·ligibles.

Fins i tot si acceptem la restricció anterior pel que fa a l'aplicació del terme *llengua minoritària*, les llengües compreses dins d'aquest terme encara resulten més aviat heterogènies, per la qual cosa convé introduir-hi una altra diferenciació. Des del punt de vista sociolingüístic, un factor clau són els discursos amb què la comunitat lingüística justifica (o no) la persistència de la seva varietat lingüística al costat de (i en un possible conflicte amb) la llengua estatal. El tipus *llengua ètnica* va acompanyat d'un discurs diglòssic que accepta l'exclusivitat de la llengua estatal en tots els registres públics i formals. La seva funció es redueix a l'ús genolectal³ i els seus parlants consideren prescindible —o, fins i tot, aberrant— una normativització i normalització de la llengua pròpia. S'accontenten amb un estatus de pseudodialectalització. En són exemples el baix alemany, el francoprovençal i, també, la *llengua valenciana* proposada per certs cercles polítics de la Comunitat Valenciana.

En contrast amb aquest primer tipus n'hi ha unes altres, que proposem anomenar *llengües regionals*. És el subgrup de les llengües minoritàries en què es pot trobar un discurs politolectal propi que en garanteix la continuïtat generacional. Així, els seus parlants rebutgen una categorització de la seva llengua com a dialecte, defensen una varietat escrita unificada i normativitzada i veuen la normalització com un objectiu social desitjable. Aquest ús terminològic proposat no és gaire diferent del que, *de facto*, ja se n'ha fet des de sempre. En la literatura acadèmica, llengües com el basc, el bretó, el català, el frisó, el friülà, el gaèlic (escocès), el gallec, l'occità, el romanx, el sard, el sòrab o el gallès s'han tractat sempre de *llengües regionals*, si més no en el context de l'Europa occidental i central. Si imaginem una escala de llengües en funció del seu grau de desenvolupament o *Ausbau*⁴ —que comprèn des de les llengües ètniques no escrites sense cap estatus oficial, passant per dialectes culturals i, finalment, acabant amb les llengües regionals o estatals i les llengües de cultura—, observem una clara tendència cap a la categorització de les llengües situades a la part inferior de l'escala com a *llengües minoritàries*, mentre que aquelles que es troben a la part supe-

3. «La distinció entre genolectes, així com [...] gramolectes serveix per a oferir una teoria completa de la constitució de les arquitectures lingüístiques. Una arquitectura lingüística consisteix en la convivència de genolectes i gramolectes utilitzats en una comunitat que no està necessàriament definida lingüísticament. El terme *genolecte* especifica els termes *llengua materna*, *dialecte*, *sociolecte* com la forma de llengua adquirida principalment d'una manera ontogenètica. Els genolectes es poden delimitar diatòpicament i diastràticament. Dins de la comunitat de genolectes, es desmarquen de manera diafàsica. Una *llengua històrica* requereix l'expressió d'un gramolecte representatiu marcat diafàsicament al qual s'assignen els genolectes, de manera que aquests darrers semblen aparèixer posteriorment com a varietats de la llengua històrica representada pel gramolecte» (Kailuweit, 1997: 30).

4. En la terminologia de Heinz Kloss (1952 i 1967), una llengua *Ausbau* ('llengua per elaboració') és una varietat estructuralment prou similar a altres varietats genèticament relacionades per a poder-la considerar dialecte d'una d'elles, però que ha estat elaborada expressament amb una normativització i una normalització destinades a conferir-li l'estatus de llengua independent. En són exemples el noruec, creat per elaboració del danès; el croat, independitzat del serbocroat, o el gallec, respecte tant al castellà com al portuguès. El concepte s'ha de veure en relació amb l'altre principi d'individuació d'una varietat lingüística, l'*Abstand* ('distància'). Així, direm que el català i el castellà es troben en una situació d'*Abstand* lingüístic o que constitueixen llengües *Abstand*.

rior (immediatament per sota de les llengües estatals) es classifiquen com a *llengües regionals*.

Com a hipònim del concepte *llengües minoritàries*, les llengües regionals són, per definició, autòctones sense estat. El seu caràcter específic es posa de manifest quan les diferenciem dels dialectes i de les llengües ètniques pseudodialectalitzades (*scheindialektalisiert*, si fem servir el terme de Kloss) a través dels discursos politolectals utilitzats per a justificar-ne l'ús social i conceptualitzar-les com l'element simbòlic identificador d'una (proto)nació lingüística sense estat propi. Amb aquesta definició, el gal·lès a la Gran Bretanya, el basc a Espanya i França i el gallec a Espanya són exemples clars de llengües regionals —les dues primeres, com a llengües *Abstand*; la darrera, el gallec, com a llengua *Ausbau*. Un exemple contrari és l'alsacià, que, a causa de la manca d'estandardització efectiva, no es pot classificar com a llengua regional, sinó, més aviat, com a dialecte de l'alemany sense *Dach* ('teulada') parlat fora de l'estat, en aquest cas, Alemanya.

Hem anat afegint criteris distintius per arribar primer a una definició més útil del concepte *llengua minoritària*, i l'hem limitat a aquelles llengües que no tenen cap llengua paraigua (*Dachsprache*) en un altre estat del planeta. Entre les llengües minoritàries conceptualitzades d'aquesta manera, hem dut a terme una altra diferenciació per tal de poder distingir entre les llengües ètniques, purament genolectals, i les llengües regionals amb pretensions politolectals. Una puntualització. Amb el concepte concret *llengua regional* ja podem identificar un tipus relativament particular: és una llengua sense estat, però acompanyada d'un discurs politolectal que en reclama un estatus comparable al d'una llengua d'estat i que, amb una certa probabilitat, es trobarà en conflicte amb els discursos del nacionalisme d'estat de la seva nació titular. Tanmateix, aquesta configuració no té les mateixes conseqüències pràctiques, independentment de la zona politicocultural on es localitzi la varietat en qüestió. És molt diferent que una llengua regional es trobi entre les setanta-set llengües parlades a la Costa d'Ivori o que parlem del malaiàlam a l'Índia o del chippewa al Canadà, d'una banda, o bé d'una llengua regional a Europa, de l'altra. S'imposa la necessitat de subcategoritzar les llengües regionals en tipus areals. En el nostre cas, l'àrea és l'Europa occidental i central, culturalment definida per la influència de l'Església catòlica i la llengua llatina. L'anomenarem *LleREOc*.

Les *LleREOc* són un tipus de constel·lació amb què els europeus estem particularment familiaritzats. La seva tangibilitat i acceptació en les discussions acadèmiques queden reflectides en moltes publicacions. Eichinger (1996: 49), per exemple, fa referència a una mena de «minoria lingüística europea», amb què vol dir «minories lingüístiques a l'Europa occidental i central» (Eichinger, 1996: 37). Klaus Bochmann va publicar una monografia sobre llengües regionals i llengües de nació(nalitats) (ètniques) a França, Itàlia i Espanya («Regional- und Nationalitätensprachen in Frankreich, Italien und Spanien»; Bochmann, 1989). Bossong *et al.* (1994) també s'ocupen de regions de l'Europa occidental («Westeuropäische Regionen und ihre Identität») com a categoria natural. Moltes altres publicacions també fan referència a minories «europees», encara que tracten quasi exclusivament o principalment de l'Europa

occidental i central (vegeu Wirrer, 2000). És per això que ja tenim un concepte per a un tipus com aquest.

LES LLENGÜES REGIONALS SÓN POLITOLECTES (FOCUS D'UN DISCURS IDENTITARI)

Es pot observar que el concepte *llengua regional* sol diferenciar-se implícitament d'altres expressions que s'utilitzen per a denominar varietats sota el llindar d'una llengua d'estat plenament normativitzada i normalitzada. Fora de les àrees amb llengües regionals, a Europa es diferencien dos prototips de varietats lingüístiques:

TAULA 1
Prototips de varietats lingüístiques a Europa

<i>Prototip 1 ('llengua')</i>	<i>Prototip 2 ('dialecte')</i>
<ul style="list-style-type: none"> — varietat estàndard amb norma i normalització — útil, oficial i obligatòria — tant parlada com escrita — utilitzada per la totalitat de la població de l'Estat — sense connotacions ni diatòpiques, ni diafàsiques ni diastràtiques — percebuda com a uniforme (a través de la identificació metonímica de la varietat estàndard amb la totalitat de les altres varietats d'aquesta llengua) 	<ul style="list-style-type: none"> — varietat espontània sense norma ni normalització — facultativa, d'utilitat limitada i sense estatus oficial — només parlada en privat — utilitzada per una part de la població d'una regió de l'Estat — diatòpicament regional o local, diafàsicament relaxat i diastràticament baix — percebuda com a variació (o corrupció) local de la llengua nacional

FONT: Elaboració pròpia.

Tertium non datur. Si volem explicar la situació lingüística de Catalunya, el País Basc o Galles en un país europeu monolingüe com ara Alemanya, el principal problema que sorgeix és que no existeix cap categoria preestablerta per a una llengua que bàsicament es pot associar amb el prototip 1, però que no compleix tots els requisits necessaris. Com que Alemanya és un país sense llengües regionals demogràficament rellevants, aquest discurs simplement no hi és. En cercles d'experts, les llengües d'aquest tipus intermedi se solen anomenar *regionals*. Per tal de poder distingir més adequadament entre les *llengües regionals* i els *dialectes* (i les *llengües ètniques*), proposem la introducció d'un nou concepte terminològic: la funció *politolectal* de les llengües (vegeu Berschin, 2006; Berschin i Radatz, 2015; Radatz, 2019: 524, i 2020).

Un *politolecte* és una varietat lingüística amb la funció de simbolitzar, representar i constituir un grup nacional o protonacional que s'autodefineix a través d'un gramolacte. La funció politolectal se sol materialitzar en la reivindicació per part dels parlants que la seva varietat sigui tractada i reconeguda com una llengua, amb majúscu-

la, i definitivament no com un dialecte o una varietat d'una altra llengua. Podem dir que equival a una declaració de sobirania lingüística.

En el context europeu, implica que la varietat en qüestió haurà de disposar de tots els elements associats amb el prototip 1; en conseqüència, la funció politolectal respon a un element reivindicatiu important quan va associat a una llengua no estatal o, fins i tot, no oficial. En relació amb les llengües d'estat, la funció politolectal resulta gairebé invisible sota el vel del nacionalisme banal dels estats, i és percebuda com un element integrador que, *de facto*, defineix la nació. És per això que no es pot ser francès sense parlar francès, ni espanyol sense saber espanyol. Després de la Revolució Francesa i l'arribada dels conceptes moderns *nació* i *estat nació*, el desenvolupament de l'element politolectal esdevingué essencial per a la supervivència dels gramolletes sense estat:

La restauració de la llengua catalana és inseparable del desenvolupament del nacionalisme català. [...] Sospito molt que això és el que passa en tots els altres casos: només aquells que han estat associats amb moviments nacionalistes d'una certa importància han pogut salvar-se de la seva caiguda en l'oblit —sempre, naturalment, que haguessin arribat al moment crucial en estat de salvar-se. (Marfany, 2008: 290)

Per tant, considerem la politolectalitat un element definidor central en el concepte de les LleREOC.

Aquesta terminologia ens permet diferenciar d'una manera elegant entre *llengües ètniques* —com ara el francoprovençal o el baix alemany (*Plattdeutsch*)—, *dialectes* —com ara el llombard italià, l'andalús espanyol o l'*Schwyzerdütsch* (el dialecte al·mànic de Suïssa)— i *llengües regionals* —com ara el català, el basc o el gal·lès. Així, mentre que les llengües regionals són politolletes, les altres varietats no ho són pas. En un context com l'europeu, on la majoria dels estats nació es defineixen a partir de la funció politolectal de les llengües nacionals respectives, una llengua regional sempre ha de resultar confrontativa i conflictiva, ja que qüestiona la pretensió de la llengua estatal a representar la totalitat de la nació. La mera existència d'una llengua regional, és a dir, d'un politollete alternatiu, se sent com un atac identitari a la nació. Aquesta conflictivitat és el que uneix les llengües regionals europees i dona lloc al tipus sociolingüístic LleREOC.

Estem parlant d'un conjunt de situacions lingüístiques que provisionalment comprendria les llengües següents: basc, bretó, català, frisó, friülès, gaèlic (escocès), gal·lec, gal·lès, irlandès, ladí, occità, romanx, sard i sòrab.

Aquestes llengües també es podrien definir d'una manera extensional, seguint el criteri geogràfic *Europa occidental*. De fet, és el que s'havia fet fins ara, amb denominacions com, per exemple, llengües regionals *europees occidentals* o *europees occidentals i centrals*. Tanmateix, aquestes designacions oculten el fet que són els elements històrics, culturals i polítics —i no els geogràfics— els factors principals que fan d'aquestes llengües una categoria natural. De fet, el millor terme per a la categoria seria *occidentals*, ja que comprèn una àrea històrica i cultural amb un gran nombre de factors histò-

rics i lingüístics comuns per a les llengües que inclou (vegeu Haarmann, 1993). El seu paral·lelisme mil·lenari entre els principals corrents historicoculturals ha marcat probablement les llengües d'aquesta esfera cultural, i n'ha esdevingut un tipus tangible.

Així doncs, pretenem que el tipus areal sociolingüístic *llengua regional de l'Europa occidental* constitueixi una categoria, la coherència interna de la qual va considerablement més enllà de la simple localització geogràfica; LleREOc representa *un tipus específic de multilingüisme social*. Per tant, quan parlem del tipus de llengües regionals de l'Europa occidental, no ens referim a l'Europa de l'Oest en el sentit geogràfic, sinó, més aviat, a la regió compresa per l'antic Occident europeu, com s'exposa més amunt (això és, l'Europa occidental en el sentit més estricte, però incloent-hi, al mateix temps, la major part de l'Europa central). En resum, les LleREOc es poden caracteritzar de la manera següent:

- Són varietats autòctones (és a dir, no són llengües introduïdes recentment per grups migrants).

- S'originen en una àrea on el llatí medieval era l'única llengua literària predominant a l'edat mitjana.

- No tenen paraigua o *Dach* lingüístic extern (o sigui, no són grups localitzats a l'exterior de llengües nacionals grans).

- Estan més o menys estandarditzades.

- L'*Ausbau* o desenvolupament d'aquestes llengües es veu promocionat i defensat per una part rellevant de la població.

- Es veuen obligades a competir al seu territori amb una o més llengües estatals dominants.

- Són reclamades com a politolectes.

Els conceptes *nació*, *nacionalisme* i *estat nació* són en essència desenvolupaments de l'Europa (occidental) en què la llengua va tenir un paper clau com a element de cohesió i identitat nacional. Kloss (1969: 44) arriba, fins i tot, a interpretar el nacionalisme europeu dels segles XIX i XX com un moviment d'emancipació de les comunitats lingüístiques, i encunya el terme *nació lingüística* (*Sprachnation*). Malgrat que els conceptes *nació* i *nacionalisme* no van adquirir la forma moderna i l'eficàcia en el desvetllament de la Revolució Francesa, les «arrels essencials del nacionalisme lingüístic europeu [es remunten] molt enllà del segle XVII fins a l'antiguitat, ja que la llengua fou sempre objecte del discurs polític i les apreciacions sobre la llengua pròpia i les dels altres sempre foren un ingredient de les relacions interculturals dels pobles d'Europa» (traduït de Haarmann, 1993: 18). La divisió d'Europa en dues províncies culturals ha estat evident des de l'antiguitat: l'esfera d'influència llatina a l'oest i a l'est hel·lènic (vegeu Haarmann, 1993: 131).

Quan parlem de *llengües* en un context europeu i de la manera que hem indicat, generalment, no ens referim tant a les varietats locals espontànies («genolectes», vegeu Kailuweit, 1997) —és a dir, les varietats informals que no es perceben com un element necessari en el discurs sobre identitat nacional o regional—, sinó més aviat a aquelles varietats de distància supradialectals i llengües literàries formades per la cultura («gramolectes», vegeu Kailuweit, 1997) —això és, aquelles que constitueixen un element

definidor clau d'una nació lingüística o cultural (*Kulturnation, Sprachnation*) per als seus parlants. En conseqüència, les llengües s'haurien de considerar objectes històrics i socioculturals que, en la seva funció de *politlectes*, tenen un paper important en el discurs d'identitat dels grups en qüestió. Els tipus lingüístics següents no són, per tant, tipus de llengües tal com s'entenen en la lingüística descriptiva, sinó formes socioculturals d'evolució o integració social de gramolèctes en la seva funció de politolèctes.

LES LLENGÜES ESTATALS DE L'EUROPA OCCIDENTAL

L'emergència de les *llengües estatals de l'Europa occidental* (LleEstEOc) es pot considerar, doncs, un complex estretament integrat des del punt de vista cultural, format per processos individuals tant paral·lels com, sovint, interactius. Tanmateix, aquests processos són prou homogenis per a ser representats com a varietats d'un prototip abstracte conjunt (Janicki, 1990: 85-86), tal com ho proposaria la lingüística cognitiva (vegeu Dirven, Hawkins i Sandikcioglu, 2001). La integració cultural profunda fa de les LleEstEOc, d'una banda, un tipus suficientment homogeni; de l'altra, aquest tipus difereix, en gran manera, atesa la seva història cultural, d'altres zones culturals d'influència com ara l'Europa oriental, Umma o el sud-est asiàtic. L'Europa occidental, en termes de l'antiga província cultural llatina, és, per tant, un marc natural per a poder comparar les condicions socioculturals en l'emergència de les llengües estàndard. Els paral·lelismes evidents en la formació de les LleEstEOc són, entre d'altres, l'ús com a varietats L a l'edat mitjana en una situació de diglòssia —amb el llatí medieval com a varietat H—, l'emancipació d'aquest a començaments de l'era moderna i la posterior politització a *la française* com a llengües estatals i nacionals.

LES LLENGÜES REGIONALS DE L'EUROPA OCCIDENTAL

Després de la coexistència centenària del llatí, en funció de llengua *Dach*, amb les llengües vernacles de l'Europa occidental i central a l'inici del període medieval, als segles posteriors es va produir un període d'emancipació lenta que va culminar en el desenvolupament d'un estat nació i la idea o l'ideal de llengua nacional única usada per a forjar una sola identitat. L'emergència de l'estat nació va ocasionar la diferenciació de les llengües vernacles en dues categories fonamentals: les de més èxit —les LleEstEOc— van passar a representar la identitat de l'estat nació, mentre que les de menys èxit van esdevenir-ne les contràries i es van desenvolupar en les *llengües regionals de l'Europa occidental* (LleREOc). Aquesta diferenciació fa que Europa tingui dues classes de nacions lingüístiques: *a*) estats amb una LleEstEOc, l'estatus oficial de la qual constitueix un element clau en la cohesió de l'administració de la nació corresponent i la identitat en el seu territori sencer, i *b*) regions amb LleREOc que constitueixen nacions lingüístiques sense estat i que, per tant, qüestionen la universalitat de la llengua estatal i generen una situació potencialment conflictiva.

LLESTEOC I LLEREOC: DOS TIPUS DE NACIONS LINGÜÍSTIQUES EUROPEES

L'emergència de les LLeREOC és un fenomen complementari a la imposició de les llengües d'estat europees. En conseqüència, una història lingüística d'Europa no és completa si només tracta de la història dels vencedors i s'oblida de la dels perdedors. L'èxit de les llengües nacionals i estatals més grans (i més petites) és el que va ocasionar en un primer moment l'emergència de les LLeREOC com a tals. Mentre que el llatí medieval conservava la posició de llengua de l'educació i de l'alfabetització, les llengües vernacles d'Europa eren, sobretot, companyes en igualtat de condicions.

TAULA 2
Diglòssia a l'Europa (occidental) a l'edat mitjana

Varietat H	llatí medieval											
Varietats L	francès	italià	occità	basc	bretó	frisó	alemany	gallès	anglès	francoprovençal	sòrab	etc.

FONT: Elaboració pròpia.

Per bé que, a l'edat mitjana, algunes tinguessin més prestigi que d'altres, cap d'elles no pretenia desbancar el llatí medieval ni cap altra de les llengües vernacles veïnes als seus dominis. És a partir de l'alta edat mitjana que comença a haver-hi els primers intents en alguns dominis lingüístics especialitzats (poesia, èpica, homilètica) de reemplaçar el llatí per una varietat escrita en la llengua vernacle. El procés iniciat d'aquesta manera va durar segles i no es va concloure fins que l'absolutisme francès va fer de la llengua francesa un element simbòlic del seu poder. El llatí medieval va acabar de ser reemplaçat així en els últims dominis que li havien quedat, per una llengua estatal completament i sistemàtica normativitzada, que es va convertir en l'única i indiscutible varietat H.

Des d'una perspectiva sociolingüística, això va ser una innovació radical: per primera vegada des de feia segles, una llengua vernacle va esdevenir llengua *Dach* d'altres llengües vernacles, bloquejant d'aquesta manera el seu propi desenvolupament lingüístic. Aquest acte va establir les condicions bàsiques per a l'emergència de les LLeREOC en un període posterior. No oblidem, però, que encara que les LLeREOC haguessin estat eficaçment desterrades de la majoria de dominis escrits i de la llengua de la distància (*Distanzsprache*), el seu ús com a llengües vernacles parlades diàriament no es va veure afectat al començament. Per esmentar-ne un exemple, malgrat que l'occità estava desapareixent d'una manera gradual com a llengua escrita al principi de l'era moderna, va poder romandre com a dominant (i en alguns casos, fins i tot, llengua única) que es feia servir diàriament al seu territori fins ben entrat el segle xx. El desenvolupament lingüístic o *Ausbau* meticulosament planejat de la llen-

gua estatal va anar acompanyat de l'atròfia artificial d'unes altres llengües, la qual cosa va provocar o bé que aquestes perdessin els seus registres *Ausbau* supradialectals (LleREOC secundàries; per exemple, l'occità) o bé que mai no arribessin a crear-ne (LleREOC primàries; per exemple, el basc).

TAULA 3
Diglossia al començament de l'era moderna (prenent l'exemple de França)

<i>Varietat H</i>	francès											
<i>Varietats L</i>	picard	català	provençal	gascó	basc	alemany	flamenc	Llenguadocia	alvernès	llemosí	francoprovençal	etc.

FONT: Elaboració pròpia.

En aquesta fase, la política de la llengua estatal es limitava pràcticament al món escrit i el domini públic. La política lingüística posterior a la Revolució Francesa va adoptar l'element centralista de l'*Ancien Régime* i la idea d'una llengua nacional uniforme com a símbol nacional i llaç d'unió. Malgrat el fet que en la França prerrevolucionària encara es considerava que la llengua usada pels súbdits diàriament era una qüestió privada, els esdeveniments de 1789 van convertir el comportament lingüístic de cada *citoyen* en l'objecte d'acció en relació amb la política d'estat. El règim definia el seu programa polític per fer que tota la població es comprometés a fer servir exclusivament la llengua nacional en el seu dia a dia. Per bé que aquest programa tardaria dos-cents anys més a implementar-se, els efectes encara es poden notar avui dia en la política lingüística de França. A Espanya, la política francesa del centralisme i l'èxit en la implementació d'una sola llengua estatal fou adoptada per la dinastia borbònica. La idea d'una llengua nacional o estatal uniforme començava a ser present a tot arreu. Precisament en aquest moment és quan neixen les LleREOC com a politolectes que s'oposen al gran projecte de la unificació nacional:

After 1789, we see the increasing importance of the centralized state, of the national army, of universal education, and of new media of communication, especially the railway and the newspaper, followed by the radio, the cinema and the television. [...] As in the case of the so-called 'rise of the vernaculars', however, the temptations of Whig or triumphalist history must be avoided. Once again, an emphasis on competition is in order. The simple model of 'one nation, one language' did not fit many parts of Europe. What looked from the centre like unification was viewed from the periphery as cultural invasion, an attack on alternative languages such as Czech, Occitan, Flemish or Welsh. Languages became symbols of political autonomy and weapons in political conflicts, even in schools. (Burke, 2004: 166-167)

CONCLUSIÓ

El desenvolupament històric dels últims dos-cents anys a l'Europa occidental ha consistit en la formació d'estats nació amb llengües nacionals unificades. A conseqüència d'això, el multilingüisme tradicional va esdevenir un problema i un entrebanc en el camí de la uniformització jacobina dels nous estats. El que abans simplement havien estat formes regionals de parlar ara és un problema de caire identitari i ideològic. La majoria de les varietats *aberrants* acaben claudicant davant la nova ideologia de la llengua nacional omnipresent. Les que sobreviuen ho fan perquè els seus parlants desenvolupen discursos apològics —i, més tard, reivindicatius— que converteixen la llengua minoritària en politolecte i, amb això, en llengua regional. Les maneres com s'ha manifestat el conflicte lingüístic específic d'aquesta part del continent —repressió i posterior revitalització de les llengües autòctones regionals— fan de la configuració LleREOC el *prototip de multilingüisme social de l'Europa occidental*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERSCHIN, Benno H. (2006). *Sprach- und Sprachenpolitik: Eine sprachgeschichtliche Fallstudie (1789-1940) am Beispiel des Grenzlandes Lothringen (Moselle)*. Frankfurt; Main [etc.]: Peter Lang.
- BERSCHIN, Benno H.; RADATZ, Hans-Ingo (2015). «Der Typus WERS (Westeuropäische Regionalsprache) und seine mediale Emergenz in der Geschichte». A: ALBA, María; KAILUWEIT, Rolf; METZGER, Philippe (ed.). *Medien und Minderheiten*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter, p. 65-83.
- BOCHMANN, Klaus (1989). *Regional- und Nationalitätensprachen in Frankreich, Italien und Spanien*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- BOSSONG, Georg [et al.] (ed.) (1994). *Westeuropäische Regionen und ihre Identität. Beiträge aus interdisziplinärer Sicht*. Mannheim: Palatium.
- BURKE, Peter (2004). *Languages and communities in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIRVEN, René; HAWKINS, Bruce; SANDIKCIOGLU, Esra (ed.) (2001). *Language and ideology*. Vol. 1: *Theoretical cognitive approaches*. Amsterdam: John Benjamins.
- EICHINGER, Ludwig M. (1996). «Sociolinguistic characters: On comparing linguistic minorities». A: HELLINGER, Marlis; AMMON, Ulrich (ed.). *Contrastive sociolinguistics*. Berlín; Nova York: Mouton de Gruyter, p. 37-55.
- HAARMANN, Harald (1993). *Die Sprachenwelt Europas: Geschichte und Zukunft der Sprachnationen zwischen Atlantik und Ural*. Frankfurt; Nova York: Campus.
- (2006). «Roofless dialects». A: AMMON, Ulrich [et al.] (ed.). *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society = Soziolinguistik: Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Vol 2. 2a ed. Nova York; Berlín: Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 3.1, 3.2 i 3.3), p. 1545-1551.
- JANICKI, Karol (1990). *Toward non-essentialist sociolinguistics*. Berlín: Mouton de Gruyter.

- KAILUWEIT, Rolf (1997). *Vom 'eigenen Sprechen': Eine Geschichte der spanisch-katalanischen Diglossie in Katalonien (1759-1859)*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- KLOSS, Heinz (1952). *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950*. Munic: Pohl und Co.
- (1967). «'Abstand-languages' and 'Ausbau-languages'». *Anthropological Linguistics*, vol. 9, núm. 7, p. 29-41.
 - (1969). *Grundfragen der Ethnopolitik im 20. Jahrhundert: Die Sprachgemeinschaften zwischen Recht und Gewalt*. Viena: Braumüller.
- KOHR, Leopold (1957). *The breakdown of nations*. Londres: Routledge.
- MARFANY, Joan-Lluís (2008). *Llengua, nació i diglòssia*. Barcelona: L'Avenç.
- RADATZ, Hans-Ingo (2012). «Regionalsprache und Minderheitensprache». A: HERLING, Sandra; PATZELT, Carolin (ed.). *Weltsprache Spanisch: Variation, Soziolinguistik und geographische Verbreitung des Spanischen: Handbuch für das Studium der Hispanistik*. Stuttgart: Ibidem-Verlag, p. 97-128.
- (2019). «State, national, regional, ethnic and pseudo-dialectalised sister languages: A socio-linguistic typology of language-characterising discourses». A: *eHumanista/ IVITRA: Journal of Iberian Studies*, núm. 15, p. 514-529.
 - (2020). «Catalunya dins el conjunt de les 'nacions lingüístiques sense estat' de l'antiga Europa llatina: per a una tipologia areal sociolingüística i el tipus configuracional LleROc (llengua regional d'Europa occidental)». A: ÁLVAREZ VIVES, Vicente; ISSEL-DOMBERT, Sandra (ed.). *Die Katalonienkrise – Konflikte um Sprache, Identität und Raum* (PhiN-Beiheft 22/2020) [en línia]. Berlín: Fu Berlin, p. 132-155. <<http://web.fu-berlin.de/phin/beiheft22/b22i.htm>> [Consulta: 2 març 2022].
- WIRRER, Jan (ed.) (2000). *Minderheiten- und Regionalsprachen in Europa*. Wiesbaden: West-deutscher Verlag.